

Consum turístic i cooperació. Una crítica als apropaments neoliberals

Jordi Gascón

Consum turístic i cooperació. Una crítica als apropaments neoliberals

Jordi Gascón

Una jubilació exòtica
L'impacte del turisme residencial
al Cantó Cotacachi (Equador)

Jordi Gascón

El **Grup d'Acció Política (GAP)** de la Xarxa de Consum Solidari es va crear per iniciativa de alguns socis i sòcies que volien anar més enllà del consum de productes de comerç just i ecològics, i constituir un espai de reflexió amb l'objectiu de fer activitats de incidència política en favor de la sobirania alimentària i per la denúncia raonada del actual model de producció de aliments i les injustes relacions comercials que ofeguen als productors/res locals, tant del nord com del sud.

Els Papers del GAP és producte d'aquesta iniciativa.

Autoria: Jordi Gascón

Coordinació i revisió: Àrea d'Anàlisi de la Xarxa - Xarxa de Consum Solidari

Edició: Xarxa de Consum Solidari & Foro de Turismo Responsable

Pça. Sant Agustí Vell, 15 – 08003 Barcelona

Barcelona. 2015

Aquesta publicació ha estat realitzada amb el suport de la Agència Catalana de Cooperació al Desenvolupament. El contingut d'aquesta publicació és responsabilitat exclusiva de l'autor i de l'organització que ho edita, i no reflecteix necessàriament l'opinió d'aquesta institució.

INDEX

1. Introducció	7
2. La concepció de la pobresa en PPT	9
3. El cas de la Illa Amantaní: la distribució dels beneficis turístics	12
4. Conclusions	21
5. Bibliografia	25

1. Introducció

La consideració del turisme com a instrument de lluita contra la pobresa ha guanyat terreny en les dues últimes dècades. Encara que lluny del paper que juguen els sectors tradicionals en la cooperació al desenvolupament (agricultura, sanitat, educació), actualment el turisme forma part dels plans institucionals de les agències públiques de cooperació dels països de l'OCDE, i institucions multilaterals com el Banc Mundial, el Banco Interamericano de Desarrollo o el Programa de Nacions Unides per al Desenvolupament. Han sorgit nombroses organitzacions no governamentals de desenvolupament especialitzades en aquest àmbit, i unes altres de caràcter generalista han inclòs el turisme entre les seves línies d'actuació.

Davant la necessitat de crear

instruments per gestionar aquest nou sector de la cooperació, han aparegut diverses propostes metodològiques. La que més difusió ha tingut és Pro-Poor Tourism (PPT), desenvolupada per la cooperació britànica a la fi dels anys 90. En poc temps va ser assumida per institucions multilaterals com l'Organització Mundial del Turisme, agències oficials de desenvolupament, organitzacions no governamentals de desenvolupament, i fins i tot per plataformes empresarials com la World Travel & Tourism Council.

propoortourism
increasing benefits for poor people through tourism

Però aquest èxit en la seva difusió ha anat acompanyat d'un aferrissat debat sobre la seva capacitat real per enfrontar la pobresa. Són diverses les crítiques que es

plantegen a PPT. D'una banda se li atribueix que actua com a instrument a favor dels interessos empresarials del sector turístic. Així, s'afirma que el discurs del PPT genera excessives expectatives sobre la capacitat del turisme per combatre la pobresa, sense considerar que és un sector que té limitacions estructurals per a això. I que en valorar exclusivament si la població empobrida ha rebut algun ingrés net, legitima pràctiques empresarials que tenen greus conseqüències en les economies, societats i ecosistemes locals. O que el seu discurs, en ser poc crític, ha estat fàcilment secretat per la indústria turística per rentar la seva imatge.

També s'ha assenyalat que PPT és poc eficaç a l'hora de despertar l'interès del sector empresarial, al que considera com a interlocutor essencial per a l'aplicació de polítiques a favor dels pobres. Fins i tot s'ha afirmat que PPT no suposa cap aportació teòrica a la idea que el turisme és un motor de desenvolupament propugnat pel Banc Mundial i altres agències multilaterals des dels '80. Igualment s'ha acusat a PPT de no considerar

els impactes mediambientals del turisme a llarga distància basat en el transport aeri, turisme que PPT recolza i incentiva, encara que el Canvi Climàtic està a la base de crisi ecològiques que accentuen la vulnerabilitat de les zones més empobrides del planeta i el transport aeri és una de les seves causes.

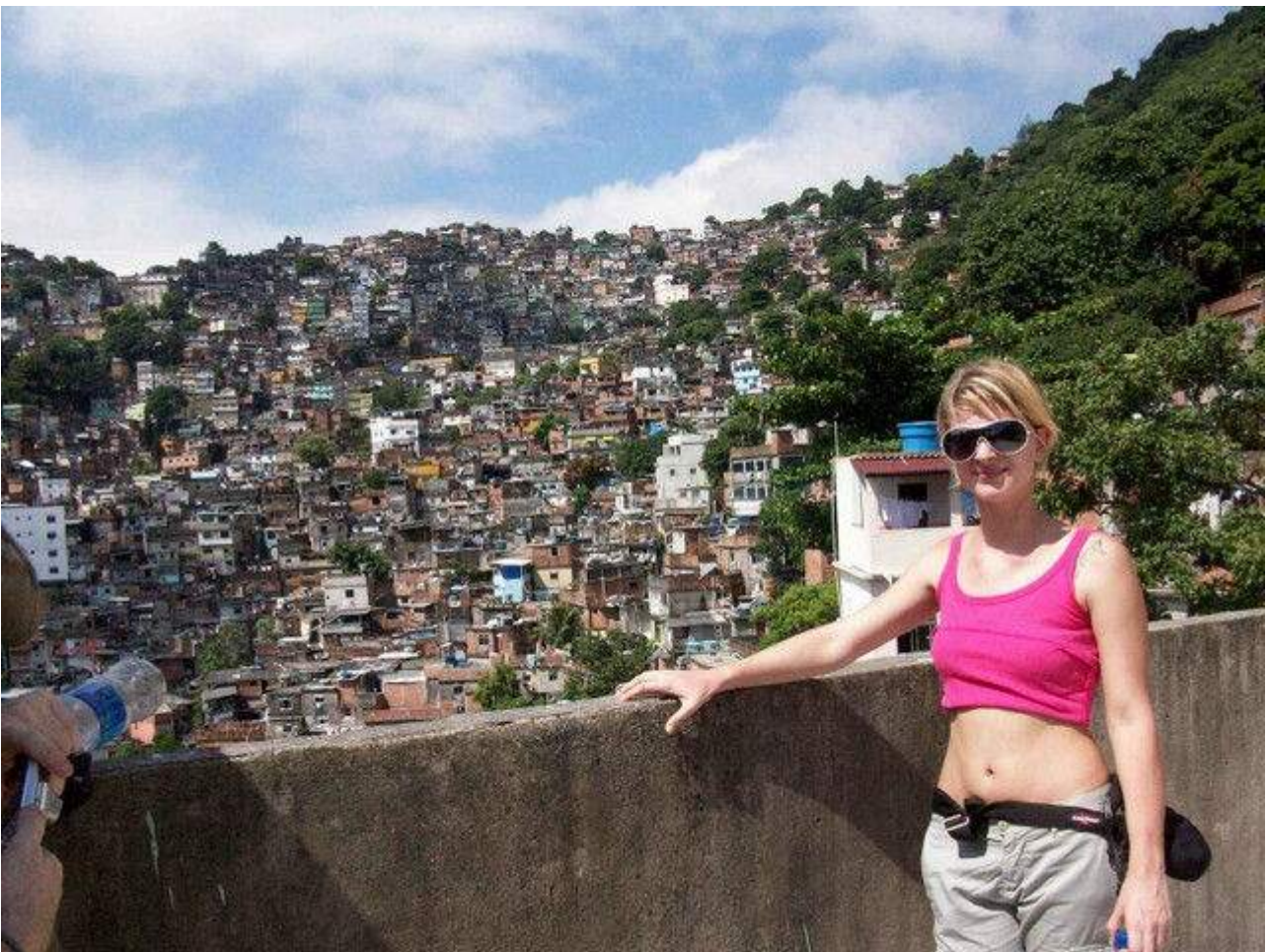
Finalment, es critica a PPT que valora massa el creixement del sector turístic i rebutja la redistribució equitativa dels seus beneficis com a estratègia de lluita contra la pobresa. Certament la negació de la redistribució com a necessitat per lluitar contra la pobresa és una de les principals "idees força" de PPT, sostinguda reiteradament pels seus principals valedors (Ashley, 2003; Goodwin, 2008). Aquesta controvèrsia serà l'eix del present text .

Harold Goodwin, un dels principals teòrics i representants de PPT, ha replicat que moltes d'aquestes crítiques se centren en la posada en pràctica de la metodologia PPT, però no en la seva conceptualització (Goodwin, 2008). El present article vol superar aquesta objecció i analitzar PPT a partir dels seus principis teòrics. En la consideració que la cooperació internacional no és una activitat neutral, sinó que comporta una forta càrrega política, volem desentranyar quin és l'aproximació ideològica de PPT als problemes del desenvolupament a partir de la seva percepció de la pobresa. I descobrir si aquesta percepció és oportuna per lluitar contra la pobresa.

2. La concepció de la pobresa en PPT

PPT considera que el turisme és una eficient eina per reduir la pobresa, ja que permet incrementar els ingressos de la població més depauperada. A partir d'aquesta premissa, el principal objectiu de PPT és l'increment dels "ingressos nets" dels sectors més desfavorits. PPT defineix "ingressos nets" com el

resultat de restar, als beneficis obtinguts pel turisme, els possibles costos econòmics que pot comportar el desenvolupament d'aquest sector. Per exemple, la disminució de terres agràries per a la construcció de complexos turístics o la pèrdua de pesqueres per la creació de ports esportius pot suposar una reducció de les fonts d'ingressos tradicionals de la població pobra.

PPT considera que si l'ingrés net mitjà de la comunitat local és positiu, la proposta turística es pot considerar pro-pobre, encara que aquests guanys siguin marginals i altres sectors socials acaparin la major part dels beneficis que genera

l'activitat (Goodwin, 2008). PPT considera que encara que els beneficis del turisme que arriben als sectors socials més pobres poden semblar poc substancials, són significatius dins de les seves limitades economies domèstiques i poden ser importants per al

desenvolupament. Així ho especifiquen alguns dels seus principals teòrics:

"The definition (of PPT) says nothing about the relative distribution of the benefits of the tourism. Therefore, as long as poor people reap net benefits, tourism can be classified as 'pro-poor' (even if richer people benefit more than poorer people)" (Ashley, Roe & Goodwin, 2001, p.2).

"Doing business (in the tourism) differently will only ever involve change at the margin – tourism business remains a business. But marginal change in a massive sector can be significant for development" (Ashley & Haysom, 2005, p.1)

Per aconseguir aquest objectiu, PPT planteja diversos àmbits d'actuació dirigits, entre uns altres, a augmentar les oportunitats de treball assalariat, la creació de microempreses locals o la generació d'ingressos comunitaris. El resultat ha estat una variada tipologia d'intervencions, que es posen de manifest en els estudis de casos que presenten les pàgines web oficials de PPT¹. Aquests casos van des del finançament de projectes de Turisme Rural Comunitari, al suport de polítiques empresarials turístiques de gran capital que generin treball o altres beneficis per a la població local, o a propiciar la

vinculació entre complexos turístics i el sector agropecuari local en el subministrament d'aliments.

D'aquesta manera, PPT considera que la política pro-pobre es pot aplicar sobre qualsevol model turístic: des del turisme de masses al de naturalesa. De fet considera que, perquè l'efecte del turisme en la reducció de la pobresa sigui tangible, és recomanable destinar els esforços als models turístics de gran format. Del que es tracta és de trobar estratègies viables que permetin als pobres incorporar-se al mercat turístic (Meyer, 2009).

En resum, PPT valora l'impacte d'una activitat turística a partir de la seva capacitat d'augmentar els ingressos nets de la població pobra. Qualsevol model turístic que ho aconsegueixi és un model vàlid, tingui o no entre els seus objectius la lluita contra la pobresa. Altres factors, com l'impacte sobre les diferències socioeconòmiques i la distribució dels beneficis, són considerats temes secundaris. De fet, PPT accepta que el model no només no lluita per l'equitat, sinó que fins i tot pot comportar problemes per a una part de la població: "*Do not expect all the poor to benefit equally, particularly the poorest 20 per cent. Some will lose*" (PPT, sin fecha). L'única solució que PPT planteja per alleujar la situació d'aquesta població perdedora són mesures assistencials basades en la filantropia (Goodwin, 2008)².

¹ www.propoortourism.info i www.propoortourism.org.uk

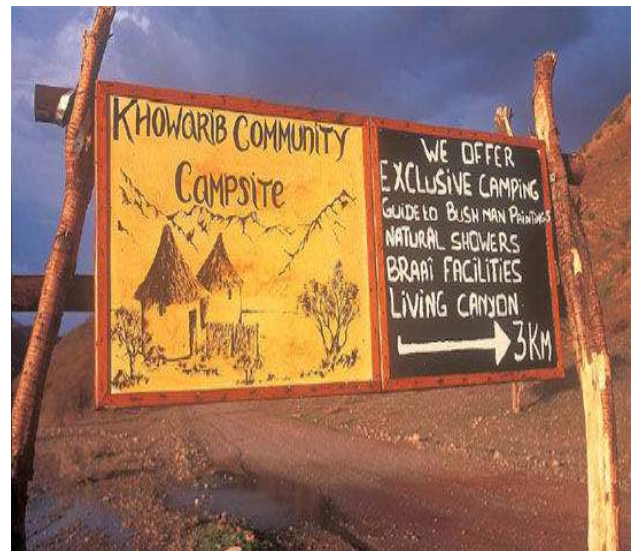
² La citada pàgina web oficial de PPT considera com a textos teòrics de referència a Goodwin (2008). Per a un major detall del posicionament de

Aquesta concepció de la pobresa com un fenomen que es pot valorar mitjançant un sol factor (els ingressos monetaris nets) és una concepció de la pobresa en termes absoluts. La situació de l'individu en l'estructura social no és important, o com menys no és especialment rellevant per PPT: la pobresa es pot combatre exclusivament a través de l'increment dels ingressos nets monetaris, encara quan l'estructura social es mantinguin igual o s'incrementi la diferenciació. Tornem a citar: "*even if richer people benefit more than poorer people*".

És cert que PPT considera que no és possible establir indicadors universals per al mesurament de la pobresa (Goodwin, 2007). Però això no suposa una relativització del concepte de pobresa. PPT assenyala, simplement, que els preus dels serveis i dels béns varien d'uns mercats a uns altres, factor que cal considerar a l'hora de valorar si els ingressos nets proporcionats pel turisme són suficients per sostreure de la pobresa a la població.

No obstant això, en les disciplines socials fa dècades que es plantegen concepcions relativistes de la pobresa, en la línia plantejada per economistes com Amartya Sen (1981, 1985a) o sociòlegs com Robert Merton (1938) o Peter Townsend (1970, 1974, Townsend &

Gordon 2002). Encara que amb posicionaments no sempre coincidents, per a la concepció relativista, la pobresa i la marginalitat no depèn tant del volum d'ingressos com de la situació de l'individu dins de l'estructura social. Així doncs, l'augment de les diferències socioeconòmiques implica sempre empobriment, encara que en el procés els més pobres aconseguixin incrementar els seus ingressos. En part, perquè els sectors menys afavorits en la distribució de la riquesa poden veure's exclosos dels patrons ordinaris de vida i activitats socials. Però també, perquè qui està en millor situació socioeconòmica augmenta el seu poder econòmic (major accés als recursos) i polític (major paper en els processos de presa de decisions) en detriment de la resta.

L'objectiu del present text és posar a prova la concepció de la pobresa que planteja PPT: escruidiñar si és oportuna per enfrontar les causes de la pobresa estructural. I ho farem a partir d'un cas concret: el

PPT, vegeu també Cattarinich (2001), Ashley (2003), Rosega, Goodwin & Ashley (2004) i Mitchell & Ashley (2010). I en general, tots els estudis publicats a la citades webs de PPT.

de la Illa Amantaní. L'Illa d'Amantaní està situada a la zona peruana del Llac Titicaca, i en ella resideixen aproximadament 4.000 habitants, tots camperols kichwas. Amantaní va iniciar la promoció d'un turisme que avui es denominaria Turisme Rural Comunitari en la segona meitat de la dècada dels 70. Com veurem, la distribució dels beneficis va ser inequívoca: un sector social minoritari va aconseguir monopolitzar-los. Els beneficis que van arribar a la resta de la comunitat van ser molt marginals o inexistents.

La pregunta que ens plantejem és: la concentració dels ingressos en unes poques famílies en Amantaní, va afectar negativament els nivells de pobresa de la resta de la població?. Segons el plantejament PPT, no hauria de ser així. La consideració que els canvis en els indicadors de la pobresa és resultat exclusivament dels ingressos nets, implicaria que qui no va rebre beneficis es va quedar en la mateixa situació que abans del desenvolupament del turisme. Des d'un punt de vista relativista, en canvi, el monopoli dels beneficis va poder suposar un increment de la diferenciació interna en la comunitat. I si va anar així, els qui no van obtenir beneficis van tenir a veure accentuada la seva pobresa³.

³ La tercera secció s'alimenta d'un treball de camp antropològic realitzat entre 1990 i 1995 per a la realització de la tesi doctoral, i que en la seva major part va ser publicat en Gascón (2005).

3. El cas de la Illa Amantaní: la distribució dels beneficis turístics

Des de mitjan dècada de 1970, a la Illa de Taquile, veïna a Amantaní, es va desenvolupar el turisme de forma cooperativa. Encara que amb diferències, tota la comunitat es beneficiava del nou recurs, ja anés transportant, allotjant i/o venent artesanies als turistes. Davant l'exemple *taquileño*, les autoritats amantanenyes van decidir promoure també el turisme, i van començar a realitzar les gestions oportunes perquè la seva illa fos reconeguda oficialment com a zona d'interès turístic.

Els amantanenyens confiaven que els turistes arribarien a dolls per a benefici de tots. Amb aquesta esperança, van realitzar una sèrie d'accions que seguien el model de la veïna Taquile. La majoria va preparar una habitació en els seus habitatges per allotjar als turistes seguint unes normes de neteja i confortabilitat. Amb suport del programa governamental CORPUNO (Corporació de Foment i Promoció

Social i Econòmica de Puno), en 1979 es va construir el Saló Artesanal, on cada família podia posar a la venda els seus treballs (teixits, cistelleria, etc.). En aquesta època es van crear dues noves institucions per dirigir i organitzar les noves activitats que havia de comportar el turisme: Centre Matern i President de Comunitat. El

primer, assumit per dones, es dedicava a gestionar la venda d'artesanies a través del Saló Artesanal.

El segon havia de mantenir en bon estat les infraestructures: control de la neteja de les habitacions, cura i millora de camins i restes arqueològiques, etc.

Però a principis dels anys 80, les esperances col·locades en el turisme per tots els illencs com la millor solució per resoldre els seus problemes econòmics van ser desapareixent. Dues raons expliquen aquesta desil·lusió: a) l'escassetat del turisme en relació a les expectatives dipositades; i b) el seu monopoli per un sector minoritari.

3.1 El desencant (I): pocs turistes

El nombre de turistes que arribava

a la Illa sempre va ser escàs en relació a les expectatives inicials. Encara que entre 1980 i 1989 va ser en augment, al final de la dècada, i en els mesos de temporada alta (juliol i agost), solament arribaven una mitjana diària de 15 a 20 turistes, que generalment no passaven més d'una nit; el turisme era pràcticament anecdòtic en els altres mesos. A principis de la dècada de 1990 el turisme pràcticament va desaparèixer, a causa de l'increment del conflicte armat

protagonitzat per les guerrilles Sendera Lluminaosa i el Moviment Revolucionari Tupac Amaru, i les forces armades i policials. A partir de 1993, després de la detenció dels principals líders guerrillers, el turisme estranger va tornar a incrementar-se. No obstant això, a cap moment es van arribar a cobrir les expectatives plantejades inicialment davant l'exemple taquileny. Això es va deure a diversos factors que Amantaní no posseïa i que afavorien l'èxit de Taquile.

Dos d'aquests factors redundaven en la monopolització del turisme lacustre per part de la Illa de Taquile. D'una banda, la seva major proximitat a la ciutat de Puno, punt d'origen dels circuits turístics pel Llac Titicaca. Per un altre, una campanya propagandística reeixida que va convertir a Taquile en una icona de turisme vivencial a nivell internacional. Per aquestes raons, Taquile va passar de ser un referent pels amantanenys a convertir-se en un competidor davant el qual tenien escasses possibilitats de rivalitzar.

El tercer factor que explica l'èxit del turisme en Taquile i el seu fracàs en Amantaní és el factor demogràfic. Taquile tenia a mitjan dècada de 1990 uns 1.300 habitants, i Amantaní al voltant de 4.000. Per tant, el nombre de turistes en Amantaní hauria hagut de ser tres vegades superior al que rep Taquile per aconseguir la mateixa ràtio turista-habitant.

3.2 El desencant (II): desigual distribució de beneficis

Des de l'inici de l'activitat, el

turisme es va plantejar com un recurs comunal, ja que, a priori, tots tenien el mateix dret al seu usdefruit. Definim Recurs Comunal com aquella font d'ingressos o prestacions que pertany en propietat a tota una comunitat sense exclusió de part o algun dels seus membres, la qual cosa es reflecteix en una codificació més o menys estructurada, oral o escrita, o així ho entén tota la comunitat. Això no és obstacle perquè l'usdefruit del recurs es distribueixi de manera desigual, i fins i tot que parteix dels comuns estiguin exempts dels seus beneficis. De fet, com succeeix amb els recursos comunals tradicionals, els beneficis del turisme no es van repartir per igual entre tots els comuns.

El turisme va ser monopolitzat per un grup reduït de amantanenys. Com veurem més endavant, això va ser possible perquè aquest grup posseïa en forma de propietat privada els mitjans que permetien l'explotació del recurs: les embarcacions que transporten passatgers i mercaderies entre Amantaní i la ciutat de Puno. En la dècada de 1990, la labor que definia a molts amantanenys com a "rics" (parlarem de camperols rics i pobres per ser qualificatius utilitzats pels mateixos illencs) era la de *lanchero* (propietari de llanxa), i no per la seva labor com a transportistes, sinó pel seu monopoli dels beneficis turístics: ells allotjaven a les seves cases a aquells turistes que transportaven i que, per la llunyania de Puno, havien de fer nit en Amantaní. Encara que el turisme era insuficient per generar beneficis a tota la comunitat, el monopoli

d'aquests beneficis per part d'una minoria va fer que aquest sector social millorés ostensiblement la seva situació econòmica.

Aquest monopoli va suscitar les

protestes de la resta de la població amantanenya, al punt que des de la dècada dels 80 la lluita pel control del turisme entre la minoria que ho controlava i la majoria exclosa va ser l'eix de la conflictivitat social.

L'oposició als lancheros va adoptar diverses formes. La crítica, per exemple, era una d'elles. En ocasions, aquestes crítiques es manifestaven en graffitis dirigides contra els principals líders lancheros, als quals s'acusava de lladres i mafiosos. Però l'acció més decidida van ser els intents per instaurar un sistema de repartiment dels turistes. En dues ocasions es va arribar a establir el càrrec del repartidor (roundsman) durant un breu temps. El repartidor havia d'encarregar-se de la distribució dels turistes entre els illencs que ho desitgessin seguint

un rigorós torn. El primer intent va tenir lloc entre 1982 i 1983. Als pocs mesos, els lancheros van començar a boicotejar les adjudicacions de turistes establertes pel repartidor, al·ludint que s'aprofitava del càrrec per afavorir als seus afins.

El segon intent va ser en 1993, quan el turisme va començar a repuntar a Perú. Julián H., el recentment triat alcalde de Amantaní, va anar el seu promotor. Julián H. havia aconseguit aquest càrrec amb el suport de grups opositors als lancheros, i la seva

primera decisió com a alcalde va ser recuperar la figura del repartidor. Els lancheros, com deu anys abans, van reaccionar acusant al repartidor d'afavorir a familiars i amics, la qual cosa era cert. Com en 1983, això va servir de pretext als patrons per boicotejar els repartiments, i van tornar a portar-se a les seves cases als turistes que transportaven. L'alcalde va reaccionar augmentant els impostos municipals sobre els hostalatges. Els lancheros van acusar a l'alcalde de malversació de fons públics i li van portar als tribunals. Finalment els lancheros van tornar a guanyar la partida: Julián H. va decidir anul·lar els repartiments de turistes, possiblement perquè els comptes de la Municipalitat no estaven clares. A més l'alcalde va acabar aliant-se, de forma més o menys explícita, amb el grup lanchero. Després d'observar la força dels lancheros, va decidir canviar d'aliats.

El discurs dels lancheros per excusar el seu monopoli consistia a assegurar que el turisme era necessari per poder cobrir les

despeses de l'embarcació. Afirmaven que no guanyaven gens com a transportistes. Els guanys que obtenien per transportar persones i mercaderies revertien en les llanxes: manteniment, arranjaments, impostos, combustible, amortització de l'embarcació, etc. El transport era un servei a la comunitat que no generava beneficis, sinó treball i problemes. Per aquesta raó, consideraven lògic ser els principals, sinó els únics, beneficiaris del turisme.

3.3 Control d'institucions polítiques

Des de 1968, quan Amantaní es va convertir en districte, la Governació va ser la institució política més important de la Illa, ja que representa al Govern Central.

Un fenomen crida l'atenció en estudiar el llistat de governadors amantanenys: des que es va plantejar la possibilitat del desenvolupament turístic, en 1975, tots els governadors van ser propietaris de llanxes, excepte en dues ocasions.

Governadors d'Amantani – Anys de governació – Activitat econòmica

Nom	Any	Característiques econòmiques (fora de les activitats agràries)
Julián S.	1968	Propietari de nombroses terres
Mariano Q.Y.	1969	Ganader
Aurelio Y	1970	Propietari de llanxa i botiga “de abarrotes”
Manuel M.	1971	Artesà de cuir
Julián J.	1972	Propietari de llanxa
Mariano Q.P.	1973	Activitats diversificades
Félix J.	1974	Owner of grocery

Ambrosio M.	1975	Propietari de llanxa
Francisco Q.	1976	Propietari de llanxa i botiga “de abarrotes”
Esteban J.	1977	Propietari de llanxa
Anastasio P.	1978	Propietari de llanxa
Eleuterio Q.	1979	Propietari de llanxa
Mariano P.	1980-1981	Propietari de llanxa
Toribio J.	1982-1983	Propietari de llanxa
Valentín Q.	1984	Propietari de llanxa
Albino Y.	1985	Propietari de llanxa
Gabriel C.	1986	Propietari de llanxa
Ignacio C.	1987	Propietari de llanxa i botiga “de abarrotes”
Mariano B.	1988	Propietari de llanxa
Pedro J.	1989	Artesà de cuir per l'exportació
Moisés Y.	1990	Propietari de llanxa
Alfredo V.M.	1991-1992	Propietari de llanxa
Gonzalo P.	1993	Propietari de llanxa
Cresenc Y.	1994-1995	Propietari de nombroses terres

Dos factors van permetre aquest control. El primer és que es tractava d'un càrrec onerós, i que fins a principis de la dècada de 1990 no va rebre cap suport econòmic de l'Estat. Comportava elevades despeses cerimonials. A més el governador havia de pagar-se els continus desplaçaments a Puno per reunir-se amb les institucions estatals de les quals depèn. Finalment, el càrrec comportava molta dedicació en temps: al governador no només li era impossible practicar l'emigració estacional mentre ocupava el càrrec, sinó que fins i tot havia de descarregar sobre el seu grup domèstic, familiars, amics i compadres bona part del treball que normalment realitzava a la Illa.

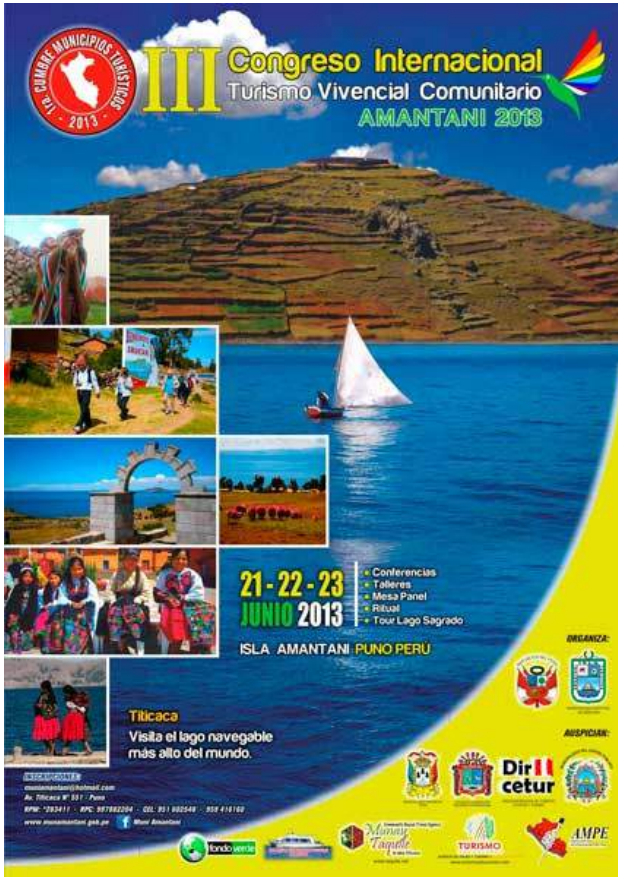
Els costos del càrrec de governador eren tan elevats que, en ocasions, ell i la seva família, encara formant part del grup econòmicament millor situat, prèviament havien d'estalviar

durant diversos anys, activar les relacions de reciprocitat amb familiars i afins, emigrar temporalment o fins i tot vendre part del seu bestiar. Per tot això, només illencs amb la suficient capacitat econòmica podien assumir la Governació. Per això, també el càrrec solia durar solament un any. Entre els lanjeros existien mecanismes d'ajuda al governador a través de préstecs; es tractava d'un deute que no calia retornar a dia cert, sinó que en part es restituïa ajudant als altres patrons quan els tocava el torn de ser governador.

El segon factor que va permetre el monopoli lanjero de la Governació era el sistema d'elecció. El governador sortint triava a tres candidats (terna) per substituir-li. La terna es presentava a l'Assemblea Comunitària, que escollia al nou governador entre els tres candidats. L'estratègia del governador sortint era preparar una

Jordi Gascón

terna adequada als interessos del grup: els candidats sempre eren lancheros, reunits o persones no interessades en els conflictes generats per la gestió del turisme.

Els lancheros van buscar i van obtenir el control de la Governació, però quin era interès a assumir un càrrec tan oneros en esforç i recursos?

3.4 L'interès pel control de la Governació

Des de 1975, solament en dues ocasions van ser triats dues no-lancheros, però amb l'aquiescència d'aquests: eren individus que no tenien cap interès a participar en el conflicte pel recurs turisme, ja que es dedicaven amb èxit a altres activitats.

Dues raons expliquen aquest interès per part dels propietaris de les embarcacions. Una era contrarestar l'oposició de certs sectors de la comunitat al seu monopoli sobre el turisme: des d'aquesta institució dificultaven qualsevol intent de reglamentació que procurés imposar un repartiment equitatiu d'aquest recurs. L'èxit dels lancheros en la seva oposició als intents d'establir la figura del repartidor de turistes es va deure tant al seu control dels "mitjans de producció" del turisme (les llanxes), com al respall polític de la Governació, la principal institució política d'Amantani.

L'altra era utilitzar en el seu profit la força de treball illenca (en forma de feines comunals) i altres recursos gestionats per la Governació. Un repàs dels llibres d'actes de la Governació a la recerca de quins van ser les iniciatives d'aquesta institució pública entre 1975 i 1995, descobreix que un important percentatge de projectes plantejats coincidien amb els interessos dels patrons de llanxes.

A partir de la informació que ofereix el Llibre d'Actes de Governació d'Amantani, es pot classificar en dos tipus els projectes impulsats per la Governació en aquest període. En primer lloc caldria assenyalar els de interès general:

1. Construcció de l'estadi de futbol
2. Establiment i arranjaments d'escoles
3. Establiment de col·legi de secundària
4. Establiment de *huahuahuasis* (jardins d'infància)

5. Construcció de sistema d'aigua potable
6. Refacció de carrers
7. Construcció de la Casa Artesanal
8. Reclamació d'ajudes alimentàries en èpoques de sequeres
9. Reclamació d'ajudes per a reconstrucció d'infraestructures agrícoles
10. Refacció de l'Església
11. Creació d'un sistema d'irrigació (sense èxit)
12. Sol·licitud de préstecs agraris a baix interès (sense èxit)

Aquests projectes van ser la majoria. No obstant això cal destacar que molts comportaven un esforç escàs, ja que el seu finançament es va aconseguir accedint a partides del govern establertes a tal fi. Per exemple, les infraestructures educatives (projectes del 2 al 4), que van millorar considerablement entre les dècades de 1970 i 1990, van anar el resultat natural de la formació de Amantaní com a districte i del creixement demogràfic; la creació de huahuahuasis va ser subvencionat per la institució governamental FONCODES (Fondo de Cooperación para el Desarrollo Local) en 1992 sense haver estat reclamat. També la construcció d'un sistema d'aigua potable (proj. 5) era conseqüència del procés de distritalització. Les ajudes obtingudes davant situacions d'emergència per catàstrofes meteorològiques (proj. 8 i 9) provenien de programes governamentals creats a aquest efecte. La construcció de l'estadi de futbol (proj. 1) va ser subvencionat gairebé íntegrament per amantaneños emigrants. Aquells projectes que necessitaven un major

esforç a l'hora de buscar finançament per no ser considerada una obligació de l'Estat, mai es van portar a efecte. Així va succeir amb el pla d'irrigació de terres de secà, que durant les dècades de 1970 i 1980 es veia com una solució al creixement demogràfic (proj. 11).

El segon grup de projectes són allò que van beneficiar exclusiva o especialment al sector lancharo:

1. Construccions i ampliacions de molls i ports
2. Reconstruccions de molls danyats per tempestes
3. Legalització d'Amantaní com a destinació turística
4. Campanyes en Puno per a la promoció del turisme
5. Millora de les infraestructures i monuments destinada a la promoció del turisme
6. Establiment d'una festa artesanal destinada a la promoció del turisme
7. Construcció de la Casa d'Amantaní en Puno per promocionar el turisme i vendre artesanies (sense èxit)
8. Construcció de la seu de la Governació

Les actes de la Governació reflecteixen que és estrany l'any en què no es realitzaven obres de consideració destinades a millorar o arreglar les infraestructures portuàries (proj. 1 i 2). En la dècada de 1970, pràcticament totes els nuclis de població de la Illa tenien un atracadero; es tractaven d'espigons la utilitat dels quals era permetre la càrrega i descàrrega de persones i materials des de les embarcacions. Però durant la dècada de 1980 i 1990, moltes es

Jordi Gascón

van convertir en molls capaços de resguardar dos o més llanxes. El moll principal va ser també creixent des de la dècada de 1970. El desenvolupament de les

instal·lacions portuàries va ser paral·lel a l'augment del nombre de llanxes en funcionament en Amantaní.

Eren els patrons de llanxa els més beneficiats en la construcció i refacció de molls, ja que els era imprescindibles per salvaguardar les seves embarcacions dels embats de l'onatge i el vent. La seva utilitat per a la resta de la comunitat, en canvi, era dubtosa, ja que el creixement d'aquestes infraestructures va ser resultat de l'augment del nombre de llanxes i no de les necessitats de transport de la població. Les quinze llanxes que a mitjan dècada de 1990 funcionaven eren excessives per a les necessitats exclusivament de la

Illa. Considerant només el transport d'illencs i mercaderies, no era possible el manteniment de tantes embarcacions. La formació de noves societats *lancheras* no era resultat d'una demanda de la comunitat, sinó que s'havia del desig de participar dels beneficis del turisme.

No és necessari explicar que els *lancheros* eren els principals interessats en els projectes dirigits a afavorir el turisme (projectes del 3 al 7). La construcció de la seu de la Governació (proj. 8) es va realitzar en 1991 amb l'aportació d'una

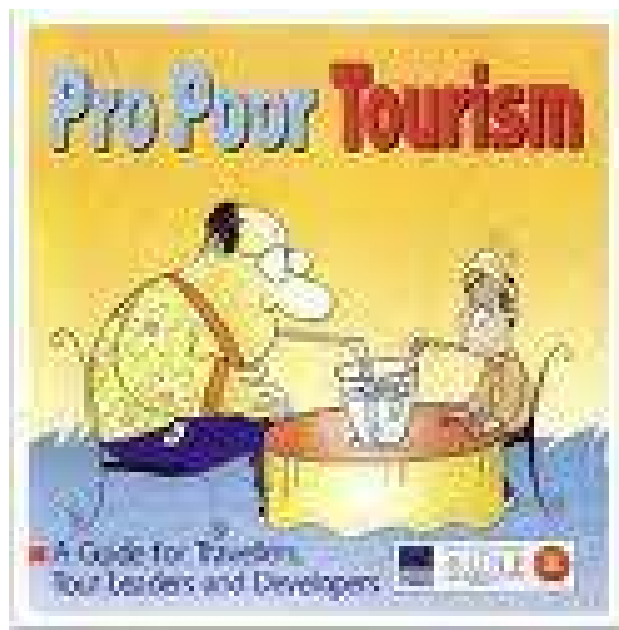
ONG. La seva construcció va permetre reduir les despeses cerimonials dels governadors, ja que fins llavors les reunions es realitzaven en alguna habitació que para tal efecte havien de condicionar a les seves cases, i això els obligava a convidar als seus convidats a beguda i menjar.

4. Conclusions

Tota la població d'Amantaní estava, en la dècada dels 80, sota la línia de la pobresa. Acumulava tres elements estructurals que caracteritzen aquesta situació: població rural, indígena, i localització en regions eufemísticament denominats "en vies de desenvolupament". El turisme va incrementar els ingressos nets (en terme de PPT) de la Illa. Aquests ingressos nets van permetre que un sector de la població millorés ostensiblement la seva economia i nivell de vida. La resta no va veure menyscabat els seus recursos econòmics, i fins i tot va poder rebre algun ingrés puntualment per la venda d'artesanies. Segons els principis defensats per PPT, el desenvolupament turístic d'Amantaní podria ser difós com a pro-poor. Però coneixent el procés esdevingut, costa valorar-ho així.

Més enllà de la frustració que bona part de la població va sofrir en veure incomplides les expectatives dipositades en el turisme, el procés va incrementar la diferenciació camperola. Es pot plantejar que l'augment dels ingressos d'una part de la població no va tenir perquè

redundar en un empitjorament de les condicions de vida de la resta; al cap i a la fi aquest increment es basava en el sorgiment d'un nou recurs i no en l'alienació i acaparament de recursos ja existents, com va ser el cas. Però això no va anar així. L'augment de la diferenciació socioeconòmica va comportar una redistribució del poder a favor del sector beneficiat, per la qual cosa el sector no beneficiat va perdre capacitat en els processos de preses de decisions, la qual cosa li va suposar pèrdua de la seva qualitat de vida.

El càrrec de governador, l'autoritat més important de la Illa, sempre va ser assumit per membres econòmicament preponderants, atès que es tractava d'un càrrec molt oneros. Però fins a l'aparició del turisme no havia estat controlat per un grup caracteritzat per uns interessos específics i que actués de forma oligàrquica. De fet, anteriorment el càrrec de governador funcionava com un mecanisme de redistribució de la

riquesa, mitjançant el qual aquells comuneros que posseïen més recursos gastaven part dels seus beneficis en la comunitat. A canvi rebien prestigi. El prestigi és un valor real, i no simplement simbòlic, al món indígena (Carlsen, 1999, Gose, 1994). Els governadors anteriors a 1975, no formaven part d'un grup d'interès, per la qual cosa no van establir mecanismes de control oligàrquic sobre els recursos comunitaris ni van plantejar estratègies de captació de la Governació.

El monopoli de la Governació per un grup determinat amb interessos específics que basava la seva preponderància econòmica en el turisme va canviar aquesta situació. Els processos comunitaris de presa de decisions es van restringir, i amb això, la participació política de la major part de la comunitat. Un exemple ho tenim en l'elecció de governador per 1988, un de les poques que van ser detallades en el Llibre d'Actes de la Governació d'Amantaní (15 de desembre de 1987). Es va presentar una terna de candidats a l'Assemblea Comunitària triada pel governador sortint. Els vots emesos van ser 145, cadascun dels quals representava a una unitat domèstica. En aquella època el nombre d'unitats domèstiques era 783 (CIRTACC, 1991), per la qual cosa els illencs que van participar en l'elecció de la seva màxima autoritat van ser un 18%. En les quatre Assemblees per a elecció de governador a les quals assistim entre 1990 i 1995, el nombre d'assistents va ser similar, i bàsicament eren lancheros i reunits

als candidats presentats. La major part de la població no participava en un procés electoral dirigit i que no controlava.

La conflictivitat generada pel turisme també s'ha de considerar una pèrdua de la qualitat de vida i de la salut comunitària. La inequitable distribució dels beneficis del turisme està a la base de la pèrdua dels mecanismes comunitaris de regulació i control de la conflictivitat política. Al punt que Amantaní es va convertir en un paradigma de conflictivitat política local en el Perú. Un conflicte caracteritzat per la formació de nombrosos corpuscles polítics i per les contínues denúncies de corrupció i malversació a líders socials i càrrecs institucionals (Remy, 2005).

Conflictivitat política i empobriment dels mecanismes democràtics de funcionament comunitari són factors que impliquen una pèrdua de qualitat de vida. Però PPT, en centrar-se en el càlcul de beneficis o pèrdues a termes monetaris és cega a aquesta realitat.

A més l'augment de la diferenciació en el poder polític també va tenir repercussions en l'aplicació dels recursos comunitaris. La Governació va destinar una part substancial d'aquests recursos a cobrir part dels costos d'inversió i funcionament del sector turístic, del que els lancheros eren els seus principals beneficiaris.

En resum. La distribució inequitable dels beneficis generades pel turisme va

incrementar la diferència socio-econòmica en Amantaní. I el sector social beneficiat en aquest procés va augmentar el seu poder econòmic (major control sobre l'aplicació dels recursos comunitaris) i polític (major control dels processos de presa de decisions) en detriment de la resta.

Per un altre part, el cas amantaneny posa en dubte un dels principis bàsics en els quals se sustenta PPT: que una distribució inequitable dels beneficis turístics no impedeix que pugui actuar positivament en la lluita contra la pobresa. Per contra, sembla donar la raó a els qui defensen una concepció relativista de la pobresa: aquesta és resultat de la diferenciació socio-econòmica més que de la quantitat d'ingressos que l'individu obté. Perquè resulta que la distribució inequitable dels recursos comporta també redistribució inequitable del poder, fins i tot quan els menys beneficiats obtenen també beneficis (marginals).

Ja hem assenyalat que a PPT se li critica la seva proximitat als interessos de la indústria turística. En realitat, és conseqüència natural de la seva concepció de la pobresa. I és que aquesta conceptualització permet a PPT considerar la seva lluita contra la pobresa com si aquesta anés una malaltia aïllable dels factors estructurals que la causen. Per tant, advoca pel creixement i expansió del turisme, perquè així també augmentaran els "beneficis marginals" als quals poden accedir els pobres. És la consideració absoluta de la pobresa

per part de PPT el que li porta a buscar el compromís amb la indústria turística tradicional, ja que considera que la solució de la pobresa passa per aplicar polítiques pro-pobre a gran escala i afavorir el creixement del sector. Només d'aquesta manera als sectors socials empobrits li pot arribar una quantitat significativa de beneficis econòmics marginals com per canviar la tendència dels indicadors de la pobresa:

"The pro-poor tourism (PPT) approach was predicated on engagement with the mainstream industry, and recognised from the outset that tourism could only make a significant contribution to the elimination of poverty where it occurred at a scale sufficient to impact on a significant number of households, and to contribute enough to household incomes to raise them out of poverty" (Goodwin, 2008, p.56)

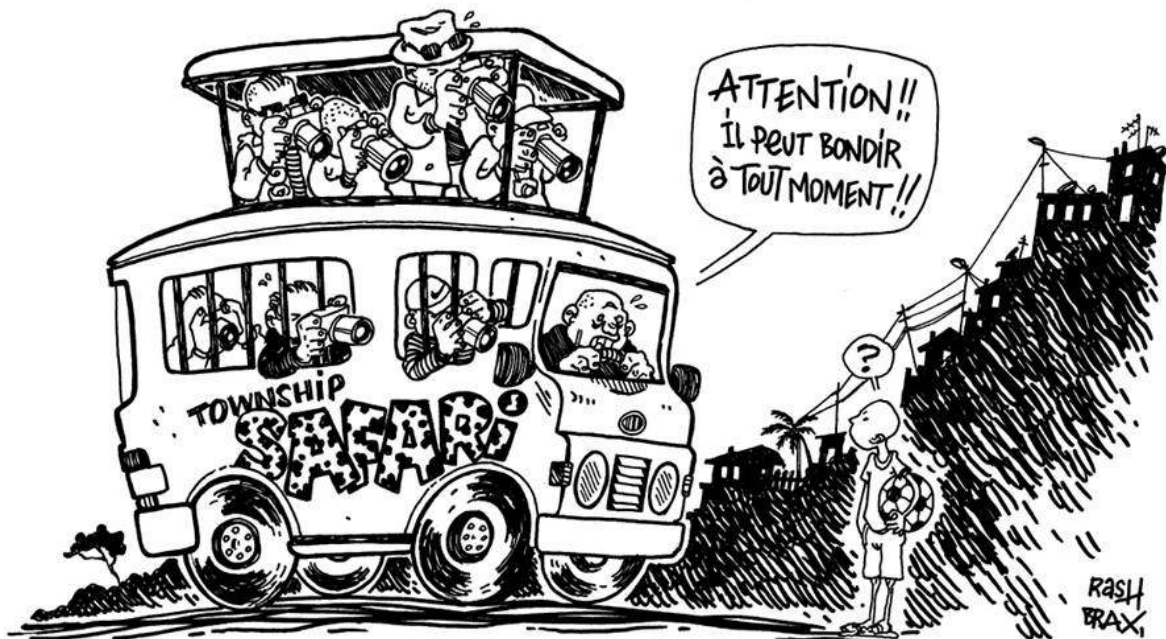
Les visions relativistes, en canvi, en considerar que les diferències socioeconòmiques són les causants d'aquesta pobresa prioritzen una redistribució dels beneficis i un control estricte del seu creixement a la capacitat de resiliència del mitjà.

En realitat, PPT sorgeix com a proposta pròpia de l'ortodòxia neoliberal, segons la qual el desenvolupament econòmic és fonamental per a la lluita contra la pobresa (Mowforth & Munt, 2003; Scheyvens, 2007). I la participació del capital transnacional, clau, al punt d'arribar a aconsellar als

governos del Sud (pobres) que recolzin financerament a les transnacionales (de països rics) perquè apliquin polítiques PPT: si bé consideren que aquestes polítiques poden generar beneficis a l'empresa a llarg termini, també asseguren que a mitjà i curt termini requereix una inversió que, aquests governos, amb fons públics, haurien de recolzar. És una clàssica estratègia que considera que la millor manera de beneficiar a la totalitat de la societat és mitjançant un bucle indirecte: establint polítiques econòmiques que afavoreixin al sector empresarial, quan no aplicant directament subsidis amb fons públics, i confiant que alguns beneficis es llisquin des de la cúspide de la piràmide econòmica fins a la base, formada per la població més desfavorida. És el denominat efecte de Trickle Down.

Cal assenyalar que PPT reconeix que els models turístics dominants poden generar distorsions i ser insostenibles, i que l'efecte de Trickle Down no sempre funciona (Goodwin, 2009). Però considera que el problema no està en el model, sinó en la seva gestió. Si la indústria turística estableix voluntàriament els mecanismes correctors oportuns, aquests models turístics dominants i el sector empresarial que els controlen no només no són part del problema, sinó que es converteixen en aliats per a l'atenuació de la pobresa.

Relativitzar el concepte de pobresa permetria a PPT entendre i enfrontar les causes estructurals de la pobresa. Però seria una decisió que li suposaria trencar amb els quals considera els seus aliats naturals, doncs li portaria a prioritzar la redistribució sobre el creixement.

5. Bibliografia citada

- Ashley, C.
(2003). Methodology for Pro-Poor Tourism: Case Studies. PPT Working Paper Series, 10.
- Ashley, C & Haysom, G.
(2005). From philanthropy to a different way of doing business: strategies and challenges in integrating pro-poor approaches into tourism business. Conference. Available in <http://www.odi.org.uk>
- Carlsen, L.
(1999). Autonomía indígena y usos y costumbres: la innovación de la tradición. *Revista Chiapas*, 7, 45-70
- Cattarinich, X.
(2001). Pro-poor Tourism Initiatives in Developing Countries: Analysis of Secondary Case Studies. PPT Working Paper Series, 8.
- CIRTACC
(1991). Estudio preliminar de los recursos Agua y Suelos para el Desarrollo Integral: Distrito Amantani. Puno (mimeographed)
- Gascón, J.
(2005). Gringos como en sueños: Diferenciación y conflicto campesino en los Andes Peruanos ante el desarrollo del turismo. Lima: IEP
- Goodwin H.
(2007). Measuring and Reporting the Impact of Tourism on Poverty. In J. Tribe & D. Airey (Eds.) *Developments in Tourism Research* (pp. 63-76). Amsterdam: Elsevier
- Goodwin, H.
(2008). Tourism, local economic development, and poverty reduction. *Applied Research in Economic Development*, 5(3), 55-64
- Goodwin, H.
(2009). "Responsabilizarse del desarrollo a través del turismo". In M. Cordobés & B. Sanz (Eds.) *Turismo para el desarrollo* (pp. 70-83). Barcelona: Obra Social La Caixa.
- Gose, P.
(1994). *Deathly Waters and Hungry Mountains: Agrarian Ritual and Class Formation in an Andean Town*. Toronto, Buffalo & London: University of Toronto Press.
- Merton, R. K.
(1938). Social Structure and Anomie. *American Sociological Review*, 3(5), 672-682
- Meyer, D.
(2009). Pro-Poor Tourism: Is there actually much rethoric and if so whose?. *Tourism Recreation Research*, 34(2), 197-199
- Mitchell, J. & Ashley, C.
(2010). *Tourism and Poverty Reduction: Pathways to Prosperity*. London: Earthscan
- Mowforth, M. & Munt, I.
(2003). *Tourism and Sustainability: New tourism in the Third World*. London: Routledge. 2nd ed.

- PPT
(undated). Key principles and strategies for pro-poor tourism. Available in http://www.propoortourism.org.uk/ppt_principles.html.
- Remy, M.I.
(2005). Los gobiernos locales en el Perú: Entre el entusiasmo democrático y el deterioro de la representación política. In V. Vich (Ed.) *El estado está de vuelta: Desigualdad, diversidad y democracia* (pp. 111-136). Lima: IEP.
- Scheyvens, R.
(2007). Exploring the Tourism-Poverty Nexus. *Current Issues in Tourism*, 10(2), 231-254
- Sen, A.
(1981). *Poverty and Famines*. Oxford: Clarendon Press
- Sen, A.
(1985). *Commodities and Capabilities*. Amsterdam: North-Holland.
- Townsend, P.; ed.
(1970). *The concept of Poverty: Working papers on methods of investigation and life-styles of the poor in different countries*. London: Heineman.
- Townsend, P.
(1974). *Poverty as Relative Deprivation: Resources and Styles of Living*. In D. Wedderburn (Ed.) *Poverty, Inequality and Class Structure*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wearing, S.
(2008). *Pro-poor tourism: Who benefits? Perspectives on tourism and poverty reduction*.

El autor

Jordi Gascón és doctor en antropologia social per la Universitat de Barcelona, i està especialitzat en estudis rurals. Els seus àmbits de recerca són els impactes del turisme al món camperol i les polítiques agràries a Amèrica Llatina. Investigador adscrit a l'Institut de Altos Estudios Nacionales (IAEN) de l'Equador, també és membre de la Xarxa de Consum Solidari. Entre altres llibres és autor de *Gringos como en sueños: diferenciación y conflicto campesino en los Andes peruanos ante el desarrollo del turismo* (Lima, 2005), *El turismo en la cooperación internacional* (Barcelona, 2009), *¿Cambio de rumbo en las políticas agrarias latinoamericanas?: Estado, movimientos sociales y soberanía alimentaria* (amb Xavier Montagut. Barcelona, 2010. Reeditat per FLACSO-Ecuador al 2011), *El turismo en el inicio del milenio: una lectura crítica a tres voces* (con Joan Buades y Ernest Cañada. Madrid, 2012), i *Turistas y campesinado: el turismo como vector de cambio de las economías campesinas en la era de la globalización* (amb Diana Ojeda. Tenerife & Madrid, 2014), a més d'articles en revistes acadèmiques internacionals.

L'editor

La **Xarxa de Consum Solidari** és una associació que des de l'any 1996 treballa en l'àmbit del comerç just i el consum responsable. La Xarxa té una visió integral del comerç just que engloba tot el cicle d'un producte (des de la seva producció fins a la seva comercialització) i que defensa els principis propugnats per la sobirania alimentària.

Barcelona. 2015

www.xarxaconsum.org

La consideració del turisme com a instrument de lluita contra la pobresa ha guanyat terreny en les dues últimes dècades. Una de les propostes metodològiques que més èxit ha tingut és la denominada Pro-Poor Tourism o PPT, actualment aplicada per diverses agències de cooperació i per la pròpia Organització Mundial del Turisme (OMT), de Nacions Unides.

Però és una proposta eficaç de cooperació al desenvolupament? El present text vol respondre a aquesta pregunta analitzant la concepció teòrica de la pobresa que subjeu en els principis defensats per aquesta metodologia, i que evidencien trets assistencials propis de la lògica de desenvolupament que defensa el Neoliberalisme.

Amb el suport de:

Agència Catalana
de Cooperació
al Desenvolupament